

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 201 נובמבר 2023 חשוון-כסלו תשפ"ד

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

משתתף באבלן הכבד של המשפחות

שיקיריהם נרצחו ונהרגו

בהתקפת הטרור של החמאס ב-7 באוקטובר

ומאחל החלמה מלאה ומהירה לפצועים

מי יתן ובמהרה ישונו כל השבויים הישראליים
לבתיהם ויזכו לחיות בשלווה בחיק משפחותיהם

היו היה פעם ...

קימו של מקווה מוזכר לראשונה במסמכים בארכיון העיר קרקוב בשנת 1368. המקווה שימש את הקהילה היהודית שהתיישבה באיזור רחוב אנה הקדושה של היום.

במסמכים משנת 1485 מוזכר קיומו של מקווה בקז'ימיז'.

בשנת 1495 גורשו יהודי קרקוב לקז'ימיז'.

"המקווה הגדול" ברחוב שרוקה 6 (אז בית מספר 64) מוזכר בתקנות של הקהילה משנת 1595.

בשנות ה-70 של המאה ה-16 גרו בקז'ימיז' כ-2,000 יהודים.

על פי מסמכים משנת 1653 שכנו בקז'ימיז' היהודית, בבניין אחד, בית מרחץ, מקווה ובית סוהר. באותם מסמכים מצויין קיומו של בית כנסת ליד בית עלמין (הכוונה לבית הכנסת הרמ"א ובית העלמין הצמוד לו).

במחצית המאה ה-16 היו למעלה מאלפיים יהודים משלמי מיסים בקז'ימיז', אך יתכן שמספר היהודים היה גדול משמעותית.

העיר קז'ימיז' אוחדה עם קרקוב בשנת 1800.

במחצית הראשונה של המאה ה-19 הגיע מספר היהודים בקז'ימיז' לכ-5,000 (כ-20% מתושבי העיר המאוחדת).

רק בשנת 1867 הורשו היהודים לגור בכל חלקי העיר קרקוב.

ב-1880 מולא אפיק נהר הוויסלה באדמה ונוצר רצף טריטוריאלי בין קז'ימיז' לבין קרקוב.

TOWARZYSTWO
MIŁOŚNIKÓW
HISTORII
I ZABYTKÓW
KRAKOWA

תמיכה מקרקוב

הוועדה לטיפול באנדרטאות של תרבות יהודית בקרקוב שלחה ב-25 באוקטובר לארגון יוצאי קרקוב בישראל, מכתב תמיכה בישראל, וכך נכתב (תרגום לעברית):

"הוועדה לטיפול באנדרטאות של תרבות יהודית בקרקוב, הפועלת במסגרת אגודת אוהבי ההיסטוריה והאנדרטאות של קרקוב, מביעה סולידריות עם הארגון השותף שלנו, אגודת יוצאי קרקוב בישראל, וכל הישראלים שחווים את הדרמה של המלחמה הכריזו עליהם מחבלי החמאס.

אנו מביטחים לכם שאתם לא לבד! אנו חולקים קשר מיוחד והיסטוריה משותפת, המהווה חובה עבורנו לזכור אותך תמיד ובמסגרת היכולות שלנו לספק לך כל תמיכה אפשרית, הן במילים והן במעשים.

פרופ' יאצק פורחלה, נשיא אגודת אוהבי ההיסטוריה והאנדרטאות של קרקוב;

פרופ' לוקאש תומאס שרוקה, יו"ר הוועדה לטיפול באנדרטאות של תרבות יהודית בקרקוב;

פרופ' אלכסנדר ב' סקוטניצקי עם אשתו פאולינה;

ד"ר אדיטה גברון, המכון למדעי היהדות, האוניברסיטה היגלונית;"

חברי היודנראט בקרקוב

הנושאים בהן טיפלו. מן המחלקות הבולטות ביודנראט היו: לשכת עבודה, מחלקת סעד, בריאות, דיור ותרואה, מחלקת תחזוקת בית ומחלקת מגורשים.

בעקבות המצב הקשה שנוצר עם הגעתם של אלפי פליטים יהודים מהסביבה, הקים היודנראט מוסדות רבים להקל על המצוקה: הוקמו דירות מגורים משותפות לפליטים בבתים שעדיין היו בבעלות הקהילה היהודית, נפתחו ששה בתי תמחוי שחילקו ארוחות בוקר וצהריים גם לפליטים וגם ליהודי קרקוב שמצבם הכלכלי הדרדר, והוקמה מגבית לבגדים והייתה ביקורת על הסניטריה באיזורים היהודים במטרה להימנע ממחלות ומגיפות.

הכסף למימון הפעילויות הללו היו מקופת היודנראט, מיהודי קרקוב שהייתה להם אפשרות לסייע בתמיכה כספית, ומהגוינט. בנוסף, היודנראט שיתף פעולה גם עם ארגון 'יס"ס' - מוסד העזרה העצמית היהודית ש פעל לטובת יהודי קרקוב בתחומי הסעד והבריאות, ועזר להקים בעיר בית אבות, בית חולים ובית יתומים 'צנטוס'.

הגירוש במאי 1940

ב-18 במאי 1940 הכריז האנס פרנק, מושל הגנרלגוברנמן, שקרקוב תהייה "יודנריין" – נקיה מיהודים, וכך הותר רק כ-10,000 יהודים "חיוניים לכלכלה" להשאר להתגורר בעיר, ועל האחרים לעזוב את העיר עד ה-15 באוגוסט אותה שנה. בקרקוב חיו אז כ-80,000 יהודים, מהם כ-20 אלף פליטים שהגיעו לעיר.

ביולי 1940 הקים היודנראט, בפקודת השלטון הגרמני, את המשטרה היהודית, כדי להחיש את קצב העזיבה של היהודים אל מחוץ לתחומי העיר. בנוסף הוקמה ביודנראט "ועדה מיוחדת", שחבריה היו נציגי השלטונות וממנהיגי היודנראט, לטיפול באלפי הפניות לבקשת אישור מיוחד להישאר בעיר.

ה"ועדה המיוחדת" פעלה עד ספטמבר 1940, ואז נאסרו ונכלאו חבריה בחשד לקבלת שוחד. בין העצורים היה גם היו"ר מרק ביברשטיין, יושב ראש היודנראט, וכך, ערב הקמת הגטו, מונה ד"ר ארתור רוזנצוויג, עורך דין ידוע בקרב הציבור היהודי של קרקוב, ליושב ראש היודנראט.

(המשך בעמוד הבא)

"מועצת היהודים" - היודנראט בקרקוב

עם כיבוש קרקוב החליטו הגרמנים להקים גוף כללי שייצג את יהודי העיר בפניהם, ובהתייעצות על ראשי עיריית קרקוב החליטו ראשי המשטרה הנאצית – סיפ"ו – להקים "מועצת יהודים" – יודנראט, ולמנות את מרק ביברשטיין לראש היודנרט. וכך, ב-8 בספטמבר 1939, יומיים לאחר כיבוש קרקוב, התפרצו שני קציני ס.ס. לביתו של ביברשטיין, שהיה מורה ועסקן חברתי, ומוכר לציבור היהודי בניקיון כפיו, והודיעו לו כי הוא מונה לראש מועצת היהודים בעיר, וכי עליו להרכיב רשימה של 12 חברים במועצה.

מספר מועמדים הסכימו להצטרף ליודנראט רק לאחר שכנועים ומאמצים רבים, ולאחר שהובטח להם שיקבלו תפקידים שמיועדים לסייע לציבור היהודי, ולא תפקידים שכוללים הוצאה לפועל של פקודות הגרמנים. הרשימה כללה 12 חברי מועצה ו-4 סגנים.

השלטונות הגרמניים הודיעו לחברי המועצה כי רק יושב ראש המועצה, ביברשטיין, אחראי באופן ישיר לקהילה היהודית של קרקוב, ורק הוא ייצג אותה בפני השלטונות הגרמניים. ועוד, המועצה כפופה אך ורק למשטרת הביטחון ואסור לחברי המועצה לפנות לשום גורם שלטוני גרמני אחר.

כעבור מספר ימים פורסמה הודעה לקהילה היהודית על הקמת היודנראט, תפקידיו וסמכויותיו:

- היודנראט אחראי להעביר ולבצע את כל הפקודות שיטילו שלטונות גרמניה על היהודים בעיר, והוא הגוף היחיד שיבצע את הפקודות הללו.
- היודנראט ייצג את היהודים בפני השלטונות הגרמניים – יעביר לשלטונות את בקשות היהודים ויבקש מהשלטונות עזרה לפי הצורך.
- היודנראט ידאג לכל צורכי הקהילה היהודית בתחומי הסעד, בריאות, כלכלה, עבודה, סניטציה, דיור ועוד.

באופן זה נוצר קרע בין היודנראט ליהודי העיר, כשהאחרונים לא הבינו שמאחורי הפקודות שנמסרות על ידי היודנראט עומדים השלטונות הכובשים. כתוצאה מכך שנאו היהודים את חברי היודנראט יותר מאשר את השלטון הכובש, ויהודים רבים חששו מלשתף פעולה עם היודנראט.

עד סוף שנת 1939 גדל מספר חברי היודנראט והגיע ל-24 חברי מועצה, אך מספרם הלך ופחת עם תחילת הגירושים והאקציות בגטו, ובסוף התקופה מנתה המועצה 6 חברים בלבד.

היודנראט כלל 12 ועדות ו-17 מחלקות, כשתפקיד הוועדות היה להחליט ולפקח על הנעשה בתחום עליו הן אחראיות. בראש הוועדות עמדו חברי יודנראט או סגניהם, ומונו אף יועצים יהודים מחוץ ליודנראט שהתמחו בנושא עליו הייתה אחראית הוועדה. כך למשל, לצד ראש ועדת הבריאות, עמד מנהל בית החולים של קרקוב.

המחלקות היו המוציאות לפועל של החלטות הוועדות. לחלק מן המחלקות היו תת-מחלקות על פי

”מועצת היהודים” - היוזנראט בקרקוב (המשך)

הגטו בהנהגת ארתור רוזנצוויג

עם הכניסה לגטו עברו כל מוסדות היוזנראט לתוך הגטו, כולל המחלקות והמוסדות השונים. עם הכניסה לגטו הורע משמעותית מצבם של היהודים, והיוזנראט היה צריך לדאוג לצרכים הבסיסיים של כל הקהילה. וכך, הוועדה לענייני בריאות של היוזנראט פעלה להקמת בית מרחץ גדול, ארבע מרפאות ובית חולים, בנוסף למספר יתחנות חיווי באיזורים שונים בגטו.

בסוף חודש מאי 1942 נדרש היוזנראט לחלק תעודות 'קנקרטה' ליהודים שהוגדרו כעובדים חיוניים או שהיו בעלי תפקידים ציבוריים, ומי שלא השיג קנקרטה היה מיועד לגירוש. כך, בפועל, קבעו נציגי היוזנראט מי יחיה ומי ימות, אם כי היוזנרט רשם יהודים רבים כחיוניים, ובכך היו אמורים להנצל מהגירוש.

הגירוש היה אמור לצמצם את אוכלוסיית הגטו בכשליש, וכשהתברר למפקד המשטרה, וילהם קונדה, על רישום היתר של היהודים הוא זימן את רוזנצוויג ומשפחתו לכיכר זגודי, שם הכה אותו, השפיל אותו והודיע לו כי הוא מפוטר לא לתר מתפקיד יושב ראש היוזנראט, וכי הוא ומשפחתו מיועדים לגירוש יחד עם כל שאר היהודים בכיכר. רוזנצוויג הלך אל מותו, יחד עם משפחתו, בראש מורם. עם גירוש חוסל היוזנראט בקרקוב ובמקומו הוקם קומיסאריאט שבראשו עמד דוד גוטר, שכונה היה קומיסר.

הנהגת דוד גוטר וחיסול הגטו

תקופת ההנהגה של הקומיסר דוד גוטר ומועצתו שמנתה ששה חברים, וביחד עם ראש המשטרה היהודית

שמחה שפירא הייתה התקופה הגרועה והקשה ביותר. גוטר האמין כי גרמניה הנאצית עתידה לנצח במלחמה, ולכן בחר לסייע לנאצים לבצע את מעשי הטבח שלהם.

למחרת גירושו של רוזנצוויג, ב-3 ביוני 1942, נמשכו הגירושים, וגוטר ושמחה שפירא שיתפו פעולה מלאה עם הנאצים. אנשי המשטרה היהודית לקחו חלק בגירוש ואף בזזו חלק מן היהודים. באמצע יוני 1942, לאחר שבוע קשה של גירושים, התעורר הגטו לעידן חדש בו כמעט ולא הייתה ליוזנראט השפעה על חיי היהודים, אלא הם היו כפופים ישירות לאנשי האס אס. לאחר הגירוש, בשל צמצום שטח הגטו, עבר בניין היוזנראט לשטח קטן יותר.

בתחילת מרס 1943 הודיעו הנאצים לגוטר על רצונם לחסל את הגטו. אף על פי שניסה לבטל את הגזירה או לפחות לדחותה לא עלה בידו, והתאריך לחיסול נקבע ליום שבת, ה-13 במרס 1943. במסגרת החיסול, נשלחו 8,000 היהודים האחרונים שנמצאו כשירים לעבודה אל מחנה פלשוב ששכן כמה קילומטרים דרומית לקרקוב, 2,000 יהודים שנמצאו בלתי כשירים לעבודה נרצחו ברחובות הגטו ו-1000 הנותרים נשלחו אל מותם במחנה ההשמדה אושוויץ.

לאחר חיסול הגטו נותרו בחיים רק אנשי היוזנראט והמשטרה היהודית ומשפחותיהם. הנאצים הרסו את חומת הגטו, פרט לחלק קטן, ונתנו לשורדים הללו בניין קטן בו התגוררו מספר חודשים. בקיץ 1943 תפס אמון גת, מפקד מחנה הריכוז פלשוב, את גוטר ואחד מעוזריו והוציאם להורג, ובכך חוסל סופית היוזנראט של גטו קרקוב. ב-14 בדצמבר 1943 נלקחו כל אנשי המשטרה היהודית ומשפחותיהם לגבעת הקטל בפלשוב, שם נרצחו.

אליעזר צוריאל - על העיתונים שקראו בבית של צבי בורנשטיין

ממקומות עבודה ממשלתיים ובנוסף על אלה - מיסים, מיסים.

אבל יש ליהודים קצת הנאה ונחת. הסופר יאושזוהן אורג וטוה בפליטון השבועי שלו, לאורך שבועות רבים, את הוויכוח האין סופי בין אדון כהנא וה"פאן" מצאנס (עורך דין) האנטישמי וידו של אדון "קוחני" (בפולנית - אהוב) תמיד על העליונה ואדון מצאנס מושם ללעג, ולחוכא ואיטלולא. אבא מקריא את הפליטון בקול ואמא ואנחנו הילדים, נהנים וצוחקים. שמחותינו הקטנות ונצחונותינו סביב שולחן השבת.

אמא, אחותי ואני היינו קוראים את העיתון היומי בשפה הפולנית "נובי דזייניק" (ראה אור בשנים 1939-1918 - ל.ה.), עיתון יהודי ציוני שהופיע בקרקוב וכל המשתתפים בכתיבתו היו יהודים. היה זה עיתון אמין ובעל רמה ונפוץ בעיקר בדרום מערבה של פולין. את העיתון היינו מקבלים יום יום משכננו, אדון אלכסנדרוביץ', לאחר שסיים לקרוא בו. העיתון הגן על האינטרסים היהודיים, שימש פה לתלונותיהם וגם הביא אינפורמציה על הנעשה בעולם, על מה שעניין בעיקר את הקוראים היהודים, על הקורה בארץ-ישראל, על מה שמעוללים ליהודי גרמניה וכמובן גם על מה שמתחולל בפולין.

בספר זיכרונותיו "בהמיר ארץ במוט הרים" כותב אליעזר צוריאל (1923-2002) על העיתונים שנהגו לקרוא בביתם.

"בשבתות קורא אבא את העיתון ביידיש "היינט" (היום), (יצא לאור בוורשה בשנים 1906-1939 - ל.ה.) בעל מגמה ציונית, ומתעמק בתוכנו. אין ממה לרוות נחת. מה שמתרחש בגרמניה אין להבין ולהשיג, וגם בפולין הצקות ליהודים ופוגרומים. הנה בעירייה פשיטיק נהרגו יהודים וב"סיים הפולני דנים על איסור שחיטה לפי דיני ישראל מן הטעם שאין להתאכזר ולהכאיב לחיות. יהודים נדחים

יולגים III-II-I ומחנות סמך נוספים של פלשוב

ומשאבים כספיים של היהודים עצמם. אסירים רבים מתו כתוצאה מהמגיפה.

המחנה נוהל על ידי פרנץ יוזף מולר, שנפל בשבי הסובייטים בתום המלחמה ונידון ל-25 שנות עבודת פרך, אך כבר ב-14 באוקטובר 1955 שוחרר וחזר לגרמניה. בשנת 1960 הוא נעצר שוב על ידי השלטונות הגרמניים ונשפט למאסר עולם. למרות זאת, פרנץ יוזף מולר שוחרר על תנאי בנובמבר 1970. לא ידוע מה עלה בגורלו מאוחר יותר.

יולג II בפרוקוצים הוקם בקיץ 1942 ומוקם סמוך לבית הקברות. מספר האנשים היומי הממוצע במחנה היה כ-1,700 איש, ומספר האסירים הכולל היה כ-2,500-3,000 איש.

המנהל הראשון של המחנה הואשם בקיום יחסים עם יהודייה, הוא נאלץ להתאבד והאישה נורתה. לאחר מכן, עמד בראש המחנה לודוויק הסלר שנתפס לאחר המלחמה והוצא להורג בכלא באול. מונטלופיץ.

יולג III בביז'אנוב הוקם, לכל המאוחר, בסתיו באיזור רחובות זלובייניובה וסוחרסקיגו של היום. בתחילה הובאו למחנה כ-600 אסירים ממחנה פרוקוצים, ואלה היו אמורים לחזור למחנה לאחר סיום עבודתם. זמן קצר לאחר מכן התקבלה החלטה ליצור מחנה קבע.

המחנה נוהל למעשה על ידי פרידריך וילהלם לינדנר שהוצא להורג בתליה בכלא מונטלופיץ.

מלבד יולגים אלה היו למחנה הריכוז פלשוב עוד מחנות משנה באתרים בנמל התעופה רקוביצה, במחסן ציוד תעופה ותקשורת בזאבלוצ'יה, במפעל הכבלים ברחוב פרוקוצימסקה 75, והידוע מכולם היה במפעל רקורד ברחוב ליפובה 4, עליו השתלט אוסקר שינדלר. באפריל 1944 הוקם תת-מחנה גם בויליצ'ה, במכרות המלח, למטרות ייצור תעופת.

על פי מאמרו של מארק ונגז'ין על מחנות עבודה נשכחים ליהודים בקרקוב

ב-14 בנובמבר 1943 חיסלו הגרמנים את מחנה העבודה ליהודים ב- Biezanów - Judenarbeitslager III - Julag. באותו יום נשלחה קבוצה של שישים אסירים למחנה בפלשוב ולאחר מכן נורו. רק מעטים נשלחו למחנה בסקארז'ייסקו. באותה תקופה חוסלו גם מחנות העבודה הנותרים לאוכלוסייה היהודית: יולג הראשון בפלשוב ויולג השני בפרוקוצים.

מחנות העבודה ליהודים בפלשוב, פרוקוצים וביז'אנוב הם חלק מגורלם הטרגי של האסירים שמתו מעבודה רצחנית. קיומם, אם כי קצר, גבה קורבנות רבים בקרב היהודים מקרקוב והסביבה. למרבה הצער, מעט אנשים זוכרים את קיומם של המחנות הללו כיום. מה גם שהמקומות שבהם הם אותרו אינם מסומנים בשום צורה. רק קבוצה קטנה של אנשים המתעניינים בנושא זה מבינה שההיסטוריה הטרגית של יהודים רבים התרחשה במקומות אלה.

ראוי לזכור שמחנות עבודת הכפייה, כלומר יולגים האלה, היו המקומות הראשונים מסוג זה שהקימו הגרמנים ליהודים בקרקוב ובסביבתה. עבודת העבדות של האסירים היהודים שרוכזו שם נועדה לסייע למכונה הצבאית של גרמניה הנאצית. פועלים יהודים מקרקוב, מחוזות קרקוב ומיכוב, ש"נבחרו" על ידי לשכת העבודה היהודית (ה-Arbeitsamt), נשלחו לשם לעבוד בהרחבה של צומת הרכבת של קרקוב. הם בנו את קו הטבעת הצפון-מזרחי (Łobzów-Olsza-Płaszów), את גשר הרכבת מעל נהר הוויסלה, ויאדוקטים (גשר הנשען על מספר ניצבים או קשתות ומיועד למעבר כלי רכב מעל מכשולים גדולים), סוללות וכבישים.

בתחילה הם היו מחנות עצמאיים בפיקודו של מפקד ה-ס. ס ומפקד המשטרה של מחוז קרקוב. במחצית השנייה של 1943 הם צורפו ל- Zwangsarbeitslager (ZAL) Płaszów כסניפי המחנה הראשי.

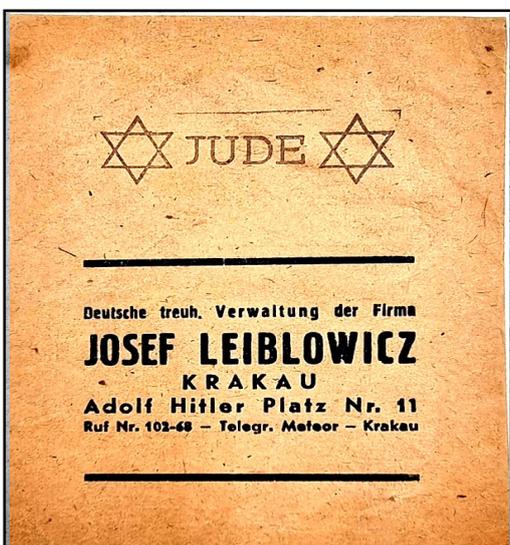
יולג I בפלשוב הוקם באביב 1942, בצד הנגדי של הכניסה הראשית למחנה פלשוב מרחוב ירוזולימסקה, וממול כבשני הסיד העירוניים ומחצבות, קרוב לרחוב וייליצ'קה. במחנה זה היו כ-1,000 אסירים. בקיץ 1943 פרצה במחנה מגפת טיפוס שמוגרה רק הודות למאמצים

לאחרונה הוצעה למכירה, על ידי בית מכירות פומביות, מעטפה מבית העסק של יוסף לייבלוביץ מקרקוב. על פי רשימת המצביעים בבחירות לעירית קרקוב, משנת 1929, נמכר במקום ציוד לרופאי שיניים ובית העסק היה בכיכר המרכזית 11 (Rynek Główny).

על המעטפה מופיעה הכתובת "ככר אדולף היטלר 11" שכן בימי הכיבוש הגרמני שונה שמה של הכיכר המרכזית של קרקוב, כמו גם שמות של רחובות רבים אחרים בקרקוב ובערים האחרות בפולין.

על המעטפה נכתבה באותיות גדולות המילה JUDE ובשני צדדיה סמלי מגן דוד. הטקסט בגרמנית מעיד כי המקום מנוהל על ידי Treuhander (= "נאמן") שמונה על ידי הגרמנים לפיקוח על העסק (שבבעלות יהודי).

תודה ליוש עמישב על המידע.

סופרי יידיש בקרקוב בתקופה שבין שתי המלחמות

אלפרד רוזנבלט (1880-1947) כתב רבות בנושאי מתמטיקה ועל המורשת היהודית האקדמית בהיסטוריה של האוניברסיטה היגלונית.

משה קנפר (1880-1942) היה בין העורכים של המדור הספרותי ב-"נובה דז'יניק", ממיסדי אגודת היידיש של התאטרון היהודי בפלין וסגן הנשיא של אגודת העיתונאים של מערב מאופולסקה בפולין.

רפאל טאובנשגל (1881-1958) פרופסור באוניברסיטה היגלונית שהתמחה בחוק הרומי. הוא כתב ופרסם את מחקריו בספרים ומאמרים.

איגנץ יצחק שוורצבלט (1888-1961) פעיל ציוני, חבר סיים, נשיא האיחוד העולמי של הציונים הכלליים. היה עורך ה"נובי דז'יניק" וכתב במספר עיתונים שהתפרסמו בלבוב ובוורשה. ספרו, ביידיש, על החיים היהודיים בקרקוב בין שתי מלחמות העולם התפרסם בשנת 1958.

וילהלם ברקלהמר (1889-1934) היה עיתונאי ומוציא לאור. בשנים 1919-1920 ו-1925-1934 שימש כעורך ראשי של "נובי דז'יניק" וכסגן נשיא של אגודת העיתונאים של קרקוב.

תדאוש פיפר (1891-1969) ייסד את הירחון Zwrotnica שיוחד בעיקר לתנועות אוונגרדיות בשירה בת זמננו. בצעירותו התנצר.

פליציה אינפלד-שטנדיג (1895-1945) בוגרת הגימנסיה העברית והאוניברסיטה של קרקוב. כתבה מאמרים שהתפרסמו ב"נובי דז'יניק", ותמכה באירגון הבינלאומי של נשים ציוניות.

הנריקה פרומוביץ - סטילר הייתה חברה ב"חדר הקריאה החברתי" ומאמריה התפרסמו, בשנות העשרים, ב"נובי דז'יניק" וב"הדעה שלנו". ייסדה מגזין לילדים יהודיים "חלון לעולם" שראה אור בשנים 1937-1939.

קרול רוזנפלד (יליד 1895) היה משורר וסטיריקן קרקובאי, שכתב גם עבור ה"נובי דז'יניק".

זיגמונט פניכל (1896-1964) כתב על היבטים כלכליים וחוקיים ועבודתו נכללה בספר על חוקי עבודה שפורסם ב-1939.

זופיה אמייסן (1897-1967) היסטוריונית שעבדה בספרייה של האוניברסיטה היגלונית. הרבתה לכתוב על כתבי יד מאויירים.

יוסף פלדמן (1899-1946) היה פרופסור להיסטוריה באוניברסיטה היגלונית שכתב על ההיסטוריה של פולין ואירופה. הוא כתב למעלה מ-160 מאמרים שהתפרסמו בשנת 1934.

ככל הידוע כבר במאה ה-13 נכתבו יצירות ביידיש (ספרות "יידיש קדומה"), מאמצע המאה ה-18 ועד סוף המאה ה-19 נכתבה ספרות משכילית וספרות חסידית ומהמחצית השנייה של המאה ה-19 ואילך נכתבה ונכתבת ספרות יידיש מודרנית. בתי הדפוס היהודיים בקרקוב, שהראשון שבהם נפתח כבר בשנת 1473, הדפיסו ספרים בעברית וביידיש, ובהם ספרי קודש וגם ספרות חילונית.

ואלה הם סופרי קרקוב שכתבו ופרסמו ביידיש:

רבי פנחס אליהו דמביצר (1849-1920), דיין ובנו של דיין, חיבר את "גבעת פנחס", הערות לעבודתו של הרב פנחס אברהם פרל.

פיבלירש ווטשטיין (-1924) היה בעל חנות ספרים ועבודותיו פורסמו גם בעברית. אחת מעבודותיו "לקורות היהודים בפולין וביחוד בקרקוב משנת 1096 עד שנת 1587" התפרסמה בשנת

1918 והייתה בסיס לעבודתו המחקרית של ההיסטוריון פרופ' מאיר באלאבאן.

אדולף גרוס (1862-1936) היה פעיל פוליטי, חברתי ופעל לשחרור הנשים. יחד עם וילהלם פלדמן (-1919) הוא ייסד את העיתון "עיתון הבוקר", היה עורך "השבועון", ורשימותיו התפרסמו גם בעיתונים אחרים.

לאון שרטבך (1864-1940) - פרופסור באוניברסיטה היאגלונית שכתב וחקר את התקופה ההליניסטית והביזנטית. ספרייתו מנתה מאות ספרים, שאת חלקם תרם עוד לפני המלחמה. ב-6 בנובמבר 1939 נעצר יחד עם עוד 137 פרופסורים באוניברסיטה על ידי ה-ס.ס.

אויזאש יהושע טהון (1870-1936) מנהיג הקהילה הפרוגרסיבית בקרקוב וחבר הסיים. יחד עם חרים ייסד את העיתון "נובי דז'יניק" ובו התפרסמו גם כתבותיו. כתבותיו של טהון התפרסמו גם בעיתון הוורשאי "היינט" (היום), בעיתון שראה אור בלבוב "נאשה אופיניה" (דעתנו) ובשבועון הירושלמי "העולם". טהון כתב ופרסם בשפות שונות בנושאי סוציולוגיה, פילוסופיה ופוליקטיקה.

מאיר באלאבאן (1877-1942) יליד לבוב שם בילה את רוב חייו. שני הכרכים של עבודתו המונומנטלית "ההיסטוריה של יהודי קרקוב וקז'ימיז' 1868-1304" התפרסמו ב-1931 ו-1936.

משה דויטשר (1888-1941) חבר הנהלת אגודת ישראל בקרקוב ובוורשה. מו"ל העיתון "קרקאור טאגבלאט" הקרקובאי ו-"דאר ייד" הוורשאי. היה בעל בית דפוס בקרקוב, פעיל במועצה הדתית של יהודי העיר, וארגן הדרכות למורים לדת היהודית.

חותמת של הספרייה וחדר הקריאה "עזרא"
צילום: מוניקה בייסאגה

בסוף שנת 1900 כלל אוסף הספרייה כ-1,700 ספרים, עד סוף 1904 גדל המספר ל-2,857 כרכים, ובתחילת 1907 היו בספרייה 3,469 ספרים, כולל 2,101 יצירות בעברית. אוסף הספרים הגיע למספר של 6,000 פריטים בשנת 1927. אוסף הספרייה כלל פרסומים בעיקר בעברית אף גם ביידיש, בגרמנית ובפולנית), בתחומי היסטוריה כללית, היסטוריה יהודית, פרסומים, יצירות מדעיות, שנתונים ולוחות שנה, וכן כתבי עת ועיתונים.

מהדוחות השנתיים ל-1901-1902 עולה כי בתקופה זו הושאלו 1,161 ספרים, מתוכם 681 בעברית, ובחדר הקריאה ביקרו 7,270 איש - מתוכם 550 בעלי מלאכה, 1,675 תלמודיסטים ו-1,057 עוסקים במסחר. ועוד, בשנים 1905-1906 ספרות ושירה נקראו בתדירות הגבוהה ביותר בחדר הקריאה, אחריה - שנתונים ולוחות שנה, ובמקום שלישי - היסטוריה יהודית. הפרסומים הועמדו, ללא תשלום לרשות כל חברי הקהילה לעיון בחדר הקריאה של הספרייה, ופיקדון נגבה רק כאשר משהו רצה לשאול ספר לביתו. בשנה הראשונה לפעילות הספרייה הגיע מספר ההשאלות לכ-10,000 וכבר בסוף שנת הפעילות הראשונה, בסוף נובמבר 1900, נפתחו בספרייה קורסים ללשון וספרות עברית ולהיסטוריה יהודית. עמותת "עזרא" העמידה ברצון את שטחי הספרייה לרשות אגודות יהודיות אחרות, הקשורות לרוב לציבור הציוני, לצורך ארגון אירועי תרבות ומפגשים שונים.

בשנת 1911 עברה הספרייה למקום אחר, והחל מינואר 1912 שכנה המטה בקומת הקרקע של בניין הקהילה היהודית, בפינת הרחובות קרקובסקה 41 וסקווינסקה 2. על פי ההסכם שנחתם עם הקהילה היהודית כלל שטח הספרייה אולם גדול, שני חדרים, מלתחה ושירותים ושכר הדירה היה 1,200 כתרם. עוד נאמר בהסכם כי לא יתאפשר שימוש במקום "בחגים יהודיים באופן הפוגע ברגשות הדת או העלול לגרום לשערורייה בקרב האוכלוסייה היהודית". הכללת סעיף זה בחוזה הושפעה מחוגים אורתודוקסים, שהתנגדו להקמת הספרייה כבר מראשיתה והתלוננו על חילול שבת, ועל כך שהספרייה משמשת "לחנך את העולם התחתון" ולא את האליטה העתידית.

לאורך כל קיומה נתמכה ספריית עזרא רק על ידי חוגים מתקדמים. בנוסף למוסדות שכבר הוזכרו, הספרייה נתמכה גם על ידי "נובי דז'יניק" שפרסם מידע על הספרייה ועל החלטות שהתקבלו על ידי הוועד.

(המשך בעמוד הבא)

ספרייה וחדר קריאה "עזרא"

כבר בשנות ה-80 של המאה ה-19 החלו המאמצים של הציבור "המתקדם" להקים ספרייה יהודית מודרנית, שהאוסף שלה יכלול לא רק ספרות דתית. הרעיון נדון, בין היתר, בדיונים של ראשי הקהילה היהודית הדתית המקומית בשנים 1889 וב-1891. המכשולים העיקריים היו מחד, התנגדות של החברים האורתודוקסיים יותר שלא ראו צורך בהקמת ספרייה עם ספרים חילוניים, ומאידך, היעדר משאבים כספיים מספיקים. רק בשנת 1894 הוחלט להקצות למטרה זו 400 כתרם מתקציב השנה הבאה, אך פעולות מעשיות להקמת הספרייה החדשה החלו רק ב-1898. התומך העיקרי להקמתה ספרייה היה הרב ד"ר יהושע טהון, רב בית התפילה הפרוגרסיבי "טמפל", אשר עודד אנשים לתמוך ברעיון הזה גם בדרשותיו בפני המתפללים.

בנובמבר 1898 הוקמה ועדה לספרייה, שכללה את נציגי מועצת הקהילה היהודית הדתית ונציגים של שלוש אגודות קרקוב: אגודת ישראלים מתקדמים, אגודת "בני ברית-סולידריות" ואגודת "שפת אמת". הוועד החל בכתיבת תקנון לספרייה, ושלושת האגודות החליטו על למתן תמיכה כספית שנתית לספרייה. הוקמה אגודה בשם "עזרא" - על שמו של עזרא המקראי, ממנהיגי היהודים שחזרו מגלות בבל. הספרייה וחדר קריאה ציבורי נחנכו רשמית באוגוסט 1899, לרגל יום השנה ה-50 לשלטונו של הקייסר פרנץ יוזף הראשון, שחל באותה שנה.

החברים המייסדים של עמותת "עזרא" היו הקהילה היהודית הדתית, אגודת ישראלים מתקדמים, בני ברית-סולידריות, וכן אנשים שתרמו לפחות 200 כתרם לספרייה. מטרת עמותת הייתה "להפיץ חינוך וידע יהדות על ידי: (א) הקמת ותחזוקה של ספרייה וחדר קריאה - חניס, (ב) הקמת ותחזוקה של ספרייה בתחומי מדע אחרים, (ג) על ידי ארגון קורסי עברית חניס והרצאות מדעיות לציבור.

את פעילות העמותה ריכז ועד שבו 15 חברים שנבחרו לתקופה של שנתיים: שלושה חברים לקהילה היהודית הדתית, שלושה לאגודת ישראלים מתקדמים, שניים ל"בני ברית-סולידריות" ועוד 8 חברים שנבחרו באסיפה כללית על ידי מי שתרמו 20 הלר לחודש. חברי הוועד הראשון היו: ליאון הורוביץ, הרמן הירש, יהושע טהון, אדולף פישלר, יוסף גולדווסר, זיגמונט קליין, מנדל פס, יאן אלברט פרופר, ה. לנדאו ויוליוש שונוטר. באסיפה הכללית הראשונה שהתקיימה באוקטובר 1899, מונה ליושב ראש ליאון הורוביץ, יושב ראש הקהילה היהודית הדתית, הרב ד"ר יהושע טהון וזיגמונט קליין היו סגניו, לודוויק גולדווסר היה המזכיר, ומנדל פס מונה לגזבר. לאחר פטירת היו"ר ליאון הורוביץ, בפברואר 1905, מונה במקומו שמואל טילס, אז יו"ר הקהילה היהודית הדתית.

הספרייה מוקמה בדירה בת ארבעה חדרים ואולם בקומה הראשונה של בית דירות ברחוב דיטלה 33, שהושכרה משעיה וחנה מוזס תמורת אלף כתרם בשנה. אוסף הספרים הראשוני של ספריית עזרא כלל 1,600 ספרים שנתרמו על ידי אגודת ישראלים מתקדמים, אגודת סולידריות ואגודת שפת אמת, ולאחר מכן נתרמו ספרים מאוספים פרטיים. הספרים הטבעו בחותמת של ספריית עזרא ולצידה היו גם חותמות של הבעלים הקודמים.

ספרייה וחדר קריאה "עזרא" (המשך)

הוערך בכ-6,000 פריטים, אלה הוחרמו על ידי שלטונות הכובש הגרמני. חלקם הועבר לאוניברסיטה היגלונית וחלק אחר – לפחות 414 ספרים - הועבר לגרמניה. את גורלו של אוסף הספרים לאחר המלחמה, כמו במקרה של אוספים יהודיים אחרים, קשה לשחזר. חלק מהספרים נשמרו בספריות פולניות וגרמניות, ואפשר למצוא אחדים מספרי ספריית "עזרא" בספריית המכון ההיסטורי היהודי, בספרייה הלאומית, בספרייה היגלונית, בספריית המכון למדעי היהדות של האוניברסיטה היגלונית וכ-200 עותקים של ספרים שמורים במוזיאון ההיסטורי של העיר קרקוב ובמוזיאון בבית הכנסת ה"ישן". עותקים בודדים של ספרים נמצאים גם באוספים של אספנים פרטיים.

החוקמת החדשה של הספרייה: בית הספרים ע"ש יהושע טהון ז"ל בקראקא

ההיסטוריה בת ארבעה עשורים של הספרייה הציבורית וחדר הקריאה "עזרא" ידעה עליות ומורדות, אך עצם פתיחתו של מוסד מודרני חינוכי לרשות הקהילה היהודית הכללית היה פריצת דרך, והקהילה היהודית הדתית של קרקוב הייתה בין הראשונות שהצליחה בכך. אין ספק כי לרב ד"ר יהושע טהון יש תרומה מכרעת להקמת הספרייה וחדר הקריאה.

על פי מאמרה של Monika Biesaga שהתפרסם בנרד
35 של Krzysztofory בהוצאת מוזיאון קרקוב.

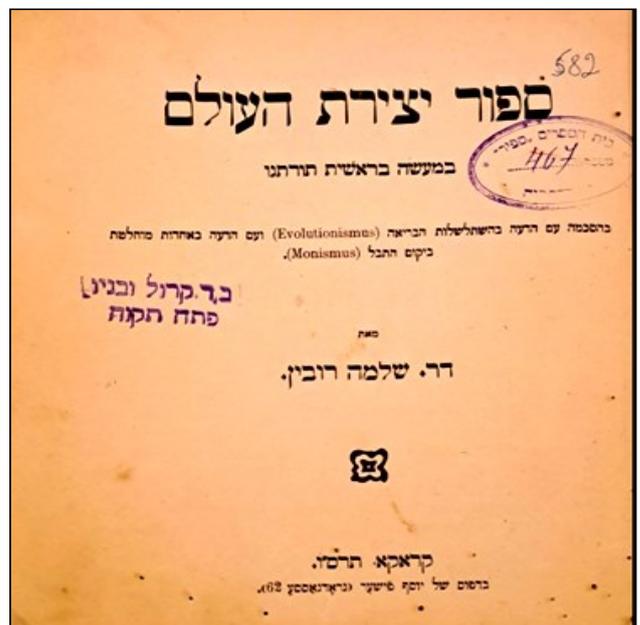
מלבד היחס השלילי של האורתודוקסים, נאבקה הספרייה בכל שנות קיומה בחיסרון כיס ולמרות שהמוסד נתמך גם על ידי אנשים פרטיים הרי ההוצאות היו גדולות מההכנסות. בשנת 1912 עברה הספרייה למקום אחר ובעקבות המעבר נדרשו כספים רבים כדי להתאים את המקום החדש לתפקידו כספרייה. המשבר הגדול ביותר פקד את הספרייה במהלך מלחמת העולם הראשונה, כאשר רוב הארגונים הפסיקו את התמיכה הכספית והספרייה הגיעה כמעט עד לכדי צורך למכור את נכסיה.

בשנת 1927 היה פרופ' דרייבלט יו"ר הספרייה והצליח, בתמיכת אגודת "בני ברית" לארגן את הספרייה מחדש והחלה עבודה על קטלוג חדש. כוונת מארגני הספרייה הייתה לפתוח מוסד שיהווה מרכז לפיתוח ידע יהדות, אך בהשוואה למוסדות אחרים מסוג זה היה אוסף הספרים של עזרא צנוע למדי, אם כי כונה "הספרייה היגלונית" הקטנה. רק בשנת 1938 זכתה הספרייה לתמיכה כספית גדולה מאגודת "בני ברית-סולידריות" ואז הועברה למתחם חדש ברחוב גרטרודי 9. ב-21 בנובמבר 1938 התקיים אירוע חנוכת המקום והוחלט לשנות את שם הספרייה ואולם הקריאה על שמו של הרב ד"ר יהושע טהון.

זמן קצר לאחר מכן הפסיקה אגודת "בני ברית" את תמיכתה בספרייה ונסגרה בשל חובות. אוסף הספרים

"ספור יצירת העולם"

בקרוב בשנת תרס"ו 1906 הודפס ספרו של ד"ר שלמה רובין "ספור יצירת העולם במעשה בראשית תורתנו, בהסכמה עם הדעה בהשתשלות הבריאה ועם הדעה באחדות מוחלטת ביקום התבל."

ד"ר שלמה רובין (דולינה, 1823-קרקוב, 1910) היה מראשי תנועת ההשכלה בגליציה, סופר עברי פורה ומתרגם לעברית של ספרי מדע פופולרי רבים, ספרי הגות וספרים קלאסיים.

"מי שברך" של הרב יום טוב ליפמן הלר

הרב יום טוב ליפמן הלר המכונה על שם ספרו "התוספות יום טוב" (1579-1654), מגדולי חכמי אשכנז ופולין, היה רבה של קרקוב משנת 1644 וראש הישיבה, ונקבר בבית העלמין "הישן" בקרקוב.

בנוסף לספרים הרבים שהוא חיבר, הוא נודע גם בתפילה שחיבר "מי שברך" למי שלא מדבר בזמן התפילה. את נוסח "מי שברך" הוא חיבר לאחר פרעות ת"ח ת"ט, פרעות שערכו גדודיו של בוגדן חמלניצקי ביהודי פולין ובהמלכן נרצחו אלפי יהודים. ר' יום טוב ליפמן הרבה בתפילות, תחנונים ותעניות ועשה שאלת חלום כדי לשאול מה הסיבה לגזרות הנוראות, ומהשמים הודיעו לו שזה בגלל שהציבור מדבר בזמן התפילה. בעקבות זה הוא חיבר את ה"מי שברך" במיוחד למי שלא מדבר בתפילה, והפיצו בכל תפוצות ישראל.

תודה למר ברוך אלימלך גריפל על המידע.

בשבעות "העולם הזה" גיליון 2220 נכתב, בין היתר כך: "...אל היום שבו משמש הד"ר מנחם בוכוויץ כשופט תורן מתייחסים השוטרים כאל יום חג. תיקי המעצרים מועברים בשיטת הסרט הנע, כשהחוקרים אינם משתדלים לשכנע

את השופט בטענותיהם, ומאידך אינם נאלצים לעמוד בחקירה צולבד מצידו. השופט בוכוויץ ידוע כמחמיר במיוחד. למראהו מאיצים העצורים הוותיקים בבני משפחותיהם להשיג עורך דין של הרגע האחרון, שכן השמועה הידוע במסדרות בתי המשפט היא כי אצל השופט בוכוויץ - בלי עורך דין אתה אבוד. טענותיהם של השוטרים מתקבלות, בדרך כלל, במלואן, ואף יותר מזה.

ד"ר בוכוויץ פרסם שני ספרים: "המנדט האי"י של חבר הלאומים" (בפולנית) ו-"השלטון המקומי בישראל".

נפטר בתל אביב בשנת 1994.

ד"ר מנחם בוכוויץ

מנחם מנדל בוכוויץ נולד בקרקוב בשנת 1910 לאביו יעקב בוכוויץ (Buchwajc) בן העיר סלומניקי, ואמו פרל בת גד מצנר. הוריו ואחותו התאומה נספו בשואה.

המשפחה התגוררה בפודגוז'ה ובבית קיבל חינוך מסורתי לאומי. בשנת הלימודים 1928/1929 סיים את לימודיו בגימנסיה העברית בקז'ימייז' והחל את לימודי המשפטים באוניברסיטה היגלונית, ותם סיים בשנת הלימודים 1923/1933 וקיבל את התואר ד"ר. בקרקוב עסק מנחם במקצועו כעורך דין והיה מזכיר הסתדרות אקדמאים ציונים "השחר" וחבר הנהלת ברית הצה"ר בגליציה המערבית.

בשנת 1943 עלה לארץ-ישראל, כיהן כמזכיר כללי של משרד לנפגעי מלחמה ובמלחמת העולם השנייה שירת בצבא בנות הברית. לאחר סיום המלחמה היה חבר "הגנה" בירושלים, בשנים 1947/48 וערך שבועון ציוני בשפה הפולנית.

לאחר הקמת המדינה היה מפקח המנגנון בנציבות שירות המדינה, בשנים 1949-1952 ואחר כך, במשך 6 שנים כיהן כפרקליט נפת השפלה. משנת 1958 כיהן כשופט בית משפט השלום בכפר סבא ויושב ראש בית המשפט העירוני בעיריית פתח תקווה והסביבה.

גורל ילדי בית היתומים ברחוב יוזפינסקה

נפרדנו בפתאומיות, מבלי שיכלנו להחליף מילה. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי אותם. הם הלכו לכיוון כיכר זגודי, שם היה ה"אומשלאגפלאץ". שלא כמו עם אלה שיצאו לעבודה, כאן כבר התנהלו צעדות הקבוצות השונות תחת צעקות, מכות וגם ירי לתוך השורות. בשלב כלשהו הופיע ראש היודנראט, גוטר. כולם ניסו לדחוף לו פתקים עם שמות של יקיריהם, התחננו שינסה להציל אותם, אך הוא קרע אותם ואמר: "זה נגמר, אני לא יכול לעשות כלום".

את קבוצת הנערים שהוצאו מהשורות, כולל אני, העמיד איש המשטרה היהודית ברחוב יוזפינסקה, ואמר לנו להמתין במקום. כל היום ראינו שם את ה"אקציה", את קבוצות המגורשים, את מעשי הזוועה.

ברחוב זה היה בית יתומים יהודי, ושם ראיתי ממרחק 25-30 מטר מחזה שאי-אפשר לתאר בלשון אדם. הגרמנים נכנסו לבית והחלו להוציא ממנו את הילדים. אחרי חמש-עשר דקות, מתחילים לשמוע צרחות מפלצתיות: את התינוקות והקטנים שלא ידעו עוד ללכת הם זרקו מחלונות הקומה הראשונה והשנייה, ישר לתוך המשאיות שהמתינו מטה. צעקות אימומות, בכי, לא אוכל לתאר את זה. תספר את זה לאדם רגיל, הוא לא יוכל להאמין. רק אלוהים לא ראה ולא שמע כלום.

את המשאיות האלה ראינו יוצאות מהגטו בשער אחר, לא לכיוון כיכר זגודי. שמענו אחר כך שהילדים האלה נרצחו כנראה ביער קרוב לעיר."

מר יהושע עמישב מבקש לתקן את העדות של גברת סבינה מירובסקה, שהתפרסמה בעמודים 6-7 של גיליון אוקטובר 2023, ובין היתר היא מעידה על מה שקרה במקום ב-28 באוקטובר 1942. יהושע מעיר כי העדות של גב' סבינה מירובסקה, שהועסקה במקום, נגבתה ב-1946. לפי עדותה עצמה היא לא נכחה במקום ברגעים הנוראים של פינוי בית היתומים "אקציה" של אותו היום. היא מעידה: "שהילדים הקטנים שלא יכלו ללכת, הושלכו בסלים על פלטפורמות ונשלחו מן הגטו. כפי שנודע לי אחר כך הם נורו בפאתי העיר".

על פי עדותו של ויקטור (ישעיהו דוד) קלפהולץ ז"ל, אביו של מר עמישב, האמת היא נוראה עוד יותר. האב היה עד ראייה למה שקרה באותו היום בבית היתומים. לא "בסלים" הושלכו למשאיות הקטנים שלא יכלו ללכת, אלא ישירות דרך החלונות. ויקטור שיקם את חייו וידע להינות מכל מנעמיהם, אך המחזה הזה רדף אותו כל חייו.

כשמתחיל פרק זה בעדותו ל"פרוייקט שפילברג", הוא מעיד שיהודי הגטו התאספו בפקודת ה"יודנרט" ליד "לשכת העבודה" ("ארביטטסדינסט"):

"סידרו אותנו בשורות של חמישה. הפעם עמד ליד [שער הגטו] איש המשטרה היהודית, והחל להוציא אנשים מהשורות (...), כ-20-30, כולם צעירים מאד. הוא הוציא גם אותי (הייתי בן 17). אבי, אמי, שתי הסבתות שלי, סבא שלי, אחי הקטן ובת דודתי הקטנה המשיכו לצעוד.

